

Carp Mining Industry: Touches to the Portrait of the Nobles-Entrepreneurs Catherineslaws of the Post-Reformed Age

UDC: 94:338.22](477.63)«185/190»

DOI: <https://doi.org/10.15421/1724123>**Shliakhov Olexei**Dr.Sc., Full Prof., <https://orcid.org/0000-0003-0752-4061>, alexshlyahov@ukr.net*Oles Honchar Dnipro National University (Dnipro, Ukraine)*

Abstract

Relevance. In the post-reform era, the entrepreneurial activity of enterprising individuals was actively developing in the Ukrainian ethnic lands of the Russian Empire, which also included representatives of the nobility, in particular, large landowners and miners of the Bakhmut district of the Katerynoslav province - the Karpovs.

The purpose of the research is to find out the main areas of business interests of representatives of the Karpov noble family in the last third of the 19th - early 20th centuries, to characterize the peculiarities of their business practices in the mining industry of the Donetsk Basin. The research methodology includes such methods as biographical, prosopographical and historical-genetic.

Results. It has been found that in the modern period, mechanical engineering and steam engines, as well as the development of the capitalist market, turned noble entrepreneurship in the Ekaterinoslav region into a source of sufficiently fast and reliable profit. At the same time, the business activity of the Karpov nobles mainly developed in the mining industry of the Donetsk basin, as well as in the field of processing agricultural products. It was established that the mining enterprise P.O. Karpov at the end of the 19th century was one of the ten largest fuel producers in Donbas, and the Voznesensk Mine Trust Company of the heirs of P. Karpova - his daughters Sofia and Maria, formed at the beginning of the 20th century, in terms of the volume of coal production, it was already in fifth place - 37,759 thousand pudus per year. In turn, this allowed the Karpov nobles to make a significant profit from their business activities.

Conclusions. It is emphasized that the noblemen-entrepreneurs of Karpova played a significant role in the industrial development of the region, the implementation of industrial modernization of the southern Ukrainian provinces.

Keywords: Karpov, nobility, Katerynoslav province, entrepreneurship, mining industry, post-reform period

Гірничопромисловці Карпови: штрихи до портрету дворян-підприємців Катеринославщини пореформеної доби

Шляхов Олексій*Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара (Дніпро, Україна)*

Анотація

Вступ. У пореформену добу в українських етнічних землях Російської імперії активно розвивається підприємницька діяльність заможливіх осіб, яка охоплювала і представників дворянського стану, зокрема, великих землевласників та гірничопромисловців Бахмутського повіту Катеринославської губернії – Карпових.

Мета дослідження – з'ясувати основні сфери бізнесових інтересів представників дворянського роду Карпових в останній третині XIX – на початку XX ст., охарактеризувати особливості їх бізнесових практик у гірничій галузі Донецького басейну. Методологія дослідження охоплює такі методи як біографічний, просопографічний та історико-генетичний.

Основні результати. З'ясовано, що в модерний період машинна техніка та парові двигуни, а також розвиток капіталістичного ринку перетворили дворянське підприємництво на Катеринославщині у джерело достатньо швидкого і надійного отримання прибутку. При цьому бізнесова діяльність дворян Карпових переважним чином розвивалася у гірничій промисловості Донецького басейну, а також у царині переробки продукції аграрного сектора. Встановлено, що гірниче підприємство П.О. Карпова наприкінці XIX ст. входило до десятки найбільших виробників палива на Донбасі, а Товариство на вірі Вознесенський рудник спадкоємниць П. Карпова – його доньок Віри, Софії та Марії, утворене на початку XX ст., за обсягом видобутку вугілля перебувало на п'ятому місці – 37 759 тис. пудів на рік. У свою чергу це дозволило дворянам Карповим отримувати від своєї підприємницької діяльності значний зиск.

Висновки. Наголошено, що дворяни-підприємці Карпови відіграли помітну роль в індустріальній розбудові регіону, здійсненні промислової модернізації південноукраїнських губерній.

Ключові слова: Карпови, дворянство, Катеринославська губернія, підприємництво, гірничо-промисловість, пореформений період

Вступ.

Важливою складовою капіталістичного ринкового господарства, яке формується в Україні в пореформену добу, було приватне підприємництво, поштовх якому дало скасування в Російській імперії кріпацтва. При цьому суттєву роль в розвитку підприємництва відігравали представники вищого стану тогочасного суспільства – дворянства. Долаючи свої станові забобони та спокушаючись перспективою швидкого збагачення, вони активно розпочинали бізнесову діяльність у царині промисловості та сільського господарства, в торгівлі й на транспорті. Цьому сприяла і вся політика самодержавства, спрямована на створення найліпших умов саме для дворянських бізнесових практик.

Зазначене безпосередньо стосується й підприємницької діяльності дворянства Катеринославської губернії, зокрема, представників добре відомого в регіоні дворянського роду Карпових. Адже у власності останніх перебували великі земельні угіддя. Представники цього роду в другій половині XIX – на початку XX ст. неодноразово очолювали дворянство Бахмутського повіту. А маршалок дворянства Петро Олександрович Карпов тоді продемонстрував приклад успішного ведення справ у гірничопромисловій галузі Донецького басейну, ставши одним з найбільших виробників палива в Російській імперії.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій.

Сучасні дослідники вже зверталися до висвітлення різнобічної діяльності дворян Карпових, зокрема їх підприємницьких практик. Так, ця проблематика порушувалася у студіях вітчизняних істориків В. В. Крутікова (1992), А. В. Степкина (2010), Л. Ф. Циганенко (2010), І. О. Кочергіна (2016), В. М. Заруби (2017) тощо. Втім участь представників цієї дворянської спільноти у бізнесовій діяльності пореформеної доби ще не дістала належного розкриття в історичній літературі. Тож **метою нашої статті** є дослідження особливостей підприємницької діяльності дворян Карпових в останній третині XIX – на початку XX ст., з'ясування пріоритетів їх бізнесових інтересів і, відповідно, поглиблення нашого уявлення про місце та роль дворянства південноукраїнських губерній Російської імперії у тогочасній індустріальній модернізації регіону. При цьому головну увагу автор цієї розвідки приділив життю та підприємницьким практикам Петра Олександровича Карпова.

Джерельним підґрунтям для розкриття теми слугували Труды з'їздів гірничопромисловців Півдня Росії, матеріали тогочасної фабрично-заводської статистики, довідкові регіональні видання кінця XIX – початку XX ст., а також спогади та розповіді сучасників – О. Ауербаха, В. Вересаєва, К. Скальковського та О. Феніна. Висвітлюючи проблему автор використав такі методи дослідження

як біографічний, просопографічний та історико-генетичний.

Результати дослідження.

Зазначимо, що Петро Олександрович Карпов народився 5 липня 1838 р. Його батько – Олександр Олексійович (8.07.1791 – 1869?), поміщик Бахмутського повіту, був губернським секретарем. Одружився Олександр Олексійович у 1828 р. із донькою поміщика Тульської губернії штабс-ротмістра Трунова – Любов Микитівною, яка і стала матір'ю Петра Карпова.

Спочатку юний Петро навчався у Першому Московському кадетському корпусі. Потім закінчив юнкерське училище. Військову службу розпочав в 1856 р. у чині прапорщика в л.-гв. Преображенському полку. В 1858 р. П. Карпов поступив на навчання до Академії Генерального штабу, яку закінчив в 1860 р. за першим розрядом. В 1861 р. отримав чин підпоручика, а в наступному році – поручика. В тому ж році був зарахований до Генерального штабу, згодом штабс-капітан. Нагороджений орденом Святого Станіслава. А у 1865 р. капітан П. Карпов подав у відставку (Заруба, 2017, с.177).

Втім можливості для досить заможного життя в нього, без сумніву, були. Оскільки він належав до великих землевласників Катеринославської губернії. Зокрема, був власником маєтку біля с. Софіївка площею 3 590 десятин та володів землею в с. Нетайлівка площею 2 541 дес. у Бахмутському повіті. Крім того, йому належали значні земельні ділянки біля с. Атуєвка площею в 1503 дес. і хутора Буряновського площею 206 дес. у тому ж повіті (Кочергін, 2016, с. 19).

Зрештою, повернувшись у рідний маєток, П. Карпов протягом 1870–1874 рр. був мировим посередником у Бахмутському повіті. Зміст його тогочасних обов'язків добре розкрив у листі до Катеринославського губернатора близький родич Петра Олександровича – Василь Карпов, теж мировий посередник, який таким чином визначав свої функції: «До цього часу діяльність мирових посередників була спрямована на... руйнування старих, обов'язкових відносин селян до власників» (Ребрин, 1903, с. 121). Тож П. Карпов займався упорядкуванням земельних стосунків між поміщиками та їх колишніми кріпаками, зокрема укладанням так званих Уставних грамот про наділення селян землею. Приблизно в цей же період Петро Олександрович одружився. Дружиною його стала Софія Тимофіївна Серебрякова, донька полковника. З нею Петро Карпов мав трьох доньок: Віру (1877 р. н.), Марію (1880 р. н.) та Софію (1882 р. н.) (Степкин, 2010).

На початку 1870-х рр. Петро Олександрович вперше вдався до підприємницької діяльності. Як і багато хто з поміщиків Катеринославської губернії, він вирішив організувати в своєму маєтку винокурне підприємство. Тож у списках заводів і фабрик

Російської імперії за 1881 та за 1887 рр. повідомлялося про функціонування в маєтку Трудове Бахмутського повіту винокурного заводу №7 (заснований в 1871 р.), де працювало 25 робітників, і який належав статському раднику П. О. Карпову (Орлов, 1887, с. 512). На межі XIX-XX ст. річне виробництво цього підприємства становило в грошовому еквіваленті 45 тис. 700 крб (Список фабрик, 1903, с. 522).

Але для досить честолюбного Петра Карпова це було недостатньо. Відповідно ще в 1873 р. Петро Олександрович розпочав свою бізнесову діяльність у вугільній галузі Донецького басейну. І це можна вважати цілком природним. Позаяк землевласники губернії в той час «цілковито перебували під враженням додаткового прибутку, який, – як зазначали сучасники, – невідомо звідки їм дістався від кам'яновугільної справи» (Фомин, 1915, с. 121). За таких умов багато хто із заповзятливих дворян прагнув, не докладаючи при цьому великих зусиль, швидко розбагатіти. Не випадково директор Гірничого департаменту К. А. Скальковський підкреслював у той час, що «на Півдні навіть глухі поміщиці, які раніше мали декілька сотень карбованців річного прибутку від своїх маєтків, подвизалися тепер у Монте-Карло» (Скальковский, 1904, с. 256).

До того ж чимало хто з місцевих поміщиків вже не задовольнявся «випадковими штейгерами, які недовчилися», а почали наймати фахівців своєї справи – добре підготовлених гірничих інженерів. Саме так тоді вчинив і Петро Карпов. Здійснивши за допомогою гірничого інженера О. А. Ауєрбаха розвідувальні роботи в своєму маєтку «Трунівська дача», на які було витрачено 4 тис. крб, П. Карпов організував поблизу залізничної станції Мандрикіно прибуткове гірниче підприємство. А в 1881 р. він вже був власником великого Вознесенського кам'яновугільного рудника площею в 5 тис. десятин, який переважно розташувався на землі, що належала громаді села Старо-Михайлівка. Адже за угодою із місцевими селянами П. Карпов отримав виключне право на розробку там покладів кам'яного вугілля (По Екатерининской дороге, 1912, с. 68-69). Складався ж його рудник з чотирьох шахт глибиною 80 сажень. При цьому, як згадував інженер О. Ауєрбах, «так як вугілля карпівського рудника належало до кращого вугілля Донецького басейну, то Карпов без складнощів знаходив збут, за добру ціну, своєму вугіллю і отримував від своїх рудників великі доходи, які рік від року зростали», маючи «більше 3 коп. з пуду чистого прибутку» (Ауэрбах, 1909, с. 472).

Зрештою, якщо в 1882 р. на руднику П. Карпова було видобуто 100 тис. пудів вугілля, то в 1883 р. – 500 тис. пудів. А станом на 1884 р. у копальнях П. О. Карпова видобували 780 тис. пудів вугілля (Сборник, 1886, с. 300, с. 304). Працювало ж на Вознесенському руднику 3,5 тис. робітників. Для них, як зазначали сучасники, було влаштовано ціле робітниче селище,

«із торговим майданом, поштово-телеграфним відділенням, церквою, училищем..., бібліотекою для робітників, Народним домом із залом для глядачів на 400 осіб, лікарнею на 40 ліжок» (По Екатерининской дороге, 1912, с. 70).

Важливо також зазначити, що на відзнаку від багатьох поміщиків Катеринославщини, неофітів вугільної справи, які займалися марнотратством і в підсумку розорилися, П. Карпов переважну частку своїх прибутків вкладав у розширення вугільного підприємства. Зрештою в «Памятной книжке Екатеринославской губернии» за 1889 р. зазначалося, що серед приватних шахтовласників зараз «зустрічається дуже багато промисловців, які завдячуючи своєму досвіду та енергії змогли досягнути задовільних результатів». Серед останніх згадувався і Петро Карпов. При цьому видання наголошувало, що у цих «солідних підприємців, які мають кошти для необхідних витрат для найму штейгерів, машиністів, на влаштування машин та інших засобів, за наявності яких тільки й можливо досягнути задовільних результатів, вугільна справа здійснюється правильно та безперервно» (Быстрицкий, 1889, с. 244). Цю тезу стосовно діяльності П. Карпова цілковито підтверджує той факт, що в 1888 р. на його руднику вже було видобуто 1,2 млн. пуд. вугілля.

При цьому, як підприємець, Петро Олександрович вирізнявся чималою заповзятливістю та енергією у бізнесовій діяльності, а водночас був досить обачливим господарем. Не випадково, що за даними XXV з'їзду гірничопромисловців Півдня Росії вугільне підприємство П. Карпова перебувало на сьомому місці серед найбільших виробників вугілля у Донецькому басейні. Так, лише за період з 1 вересня 1899 р. до 1 вересня 1900 р. з його Вознесенського рудника було відправлено споживачам 25 тис. 943 вагони (кожен вагон містив приблизно 600 пудів) або 15 млн 566 тис. пудів вугілля (Труды XXV съезда, 1901, с. 70). І це відбувалося в той час, коли ціни на паливо в Російській імперії суттєво зросли – до 20-30 коп. за пуд (за собівартості видобутку 4-5 коп.). Адже в умовах форсованої індустріалізації, коли на Півдні України будувалися десятки великих металургійних та машинобудівних підприємств, споживчий ринок вимагав все більшої кількості палива. Не дивно, що за таких обставин особисті статки П. О. Карпова тоді сягнули мільйона карбованців.

Зазначимо, що П. О. Карпов також був учасником багатьох з'їздів гірничопромисловців Півдня Росії. Зокрема, брав активну участь в обговоренні питання щодо сплати гірничопромисловцями земського податку. При цьому він наполегливо виступав проти запровадження прогресивного оподаткування шахтовласників. Так, на засіданні VII-го з'їзду в 1883 р. він зазначав: «Ось прийнята земством норма – податок з прибутку – є надзвичайно нерівномірною та несправедливою. Мені здається, що цю систему

прибуткового податку в нас не можна застосувати ще й тому, що інше майно земством обкладається не за його доходністю, а за його цінністю» (Труды VII съезда, 1883, с. 201). А коли деякі учасники з'їзду запропонували сплачувати земський податок із розрахунку 20 коп. з кожного відправленого вагона вугілля, П. Карпов відверто обурився, наголосивши, що «це був би страшний податок» (Труды VII съезда, 1883, с. 202). Зрештою, за свідченням сучасників, П. О. Карпов був доволі скупим і всіляко «намагався обмежити витрати на санітарний благоустрій» свого рудника (Вересаєв, 1978, с. 86).

Мешкав же Петро Олександрович «верстах у десяти від шахти, в розкішному панському маєтку з величезним садом, і, – як згадував письменник В. Вересаєв, – приїжджав на копальню в колясці з трійкою коней і кучером в оксамитовій безрукавці, з павином пір'ям» (Вересаєв, 1978, с. 86). При цьому був він людиною помірковано-ліберальних поглядів і користувався чималим авторитетом серед місцевого дворянства. Про останнє переконливо свідчить те, що протягом 9 років (з 1877 до 1886 р.) П. О. Карпов обирався маршалком дворянства Бахмутського повіту. До своїх обов'язків він ставився дуже відповідально. Зокрема, в 1885 р. активно долучився до створення фонду з підтримки малозабезпечених дворянських дітей. Наприкінці XIX ст. він отримав і чин дійсного статського радника (1895 р.) (Заруба, 2017, с. 177).

Разом з тим зазначимо, що П. О. Карпов мав нелегкий характер. Так, гірничий інженер О. І. Фенін, який працював у нього управляючим Вознесенським рудником, був вимушений в 1895 р. звільнитися, не пробувши на посаді й одного року. Адже, як зазначав у своїх спогадах О. Фенін, «служба у нього була важкою завдяки характеру Карпова» (Фенін, 1938, с. 47). Помер Петро Олександрович у своєму маєтку на 66 році життя – 28 жовтня 1903 р. Все своє нерухоме майно та капітали він заповів трьом своїм донькам.

Тож опісля смерті шахтовласника на базі його вугільного підприємства було створено Товариство на вірі Вознесенський рудник спадкоємниць П. О. Карпова. Засновницями компанії стали доньки Карпова – Віра Петрівна, Софія Петрівна та Марія Петрівна Карпови. Членами ж правління компанії були граф Олексій Васильович Капніст – камергер, статський радник, який в 1906 р. одружився із Софією Петрівною Карповою, а також гірничий інженер В. П. Пестерев (із 1905 р. чоловік доньки П. Карпова – Віри) та гірничий інженер Е. О. Штедінг (він же директор-розпорядник Товариства).

Зазначимо, що згідно з даними Статистичного бюро Ради з'їздів гірничопромисловців Півдня Росії за 1908 р. Товариство на вірі Вознесенський рудник спадкоємниць П. О. Карпова за обсягом видобутку вугілля перебувало на п'ятому місці серед найбільших виробників палива Донецького басейна – 35 млн пудів на рік (Каменноугольная промышленность, 1910,

с. 4-5). А в 1909 р. видобуток вже становив 37 759 тис. пуд. Відповідно зростав і річний обіг Товариства і його доходи. Так, якщо в 1910 р. сумарна вартість його продукції становила 2,5 млн крб, то в 1913 р. це вже було 3 млн крб (Фабрики и заводы, 1913, с. 13). При цьому зиск власників складав вісім і навіть більше відсотків (Фертнер, 1909, с. 25). Водночас згадаємо, що на початку XX ст. Товариство на вірі Вознесенський рудник увійшло до складу синдикату «Продвугілля», який багато в чому визначав становище із цінами на вугільному ринку імперії та обсяги видобутку палива своїми контрагентами.

Треба також зазначити, що на руднику сестер Карпових працювало приблизно 3 тис. гірників, які були розміщені власниками в 39 казармах на 1800 осіб та в 378 маленьких сімейних будиночках на 1100 осіб (Каменноугольная промышленность, 1910, с. 4-5).

Становить також інтерес, з чимайжевсекерівництво вищої та середньої ланки Вознесенського рудника – інженери та штейгери, перебували в лавах кадетської партії, яка презентувала ліберальну альтернативу в розвитку опозиційного руху в царській Росії, зокрема в її українських губерніях. Так, кадетами за даними царської охоронки напередодні Першої світової війни були чотири гірничих інженера Товариства Вознесенського руднику на чолі з його директором-розпорядником Ернестом Штедінгом, а також два штейгера. А це вже, з точки зору царської влади, могло свідчити про їх певну політичну неблагонадійність. Невипадково начальник Катеринославського ГЖУ полковник Терентьев в листопаді 1914 р. вимагав від своїх помічників у повітах губернії надати йому списки «представників конституційно-демократичної партії, які можуть виявитися таємними керівниками революційних організацій» і, відповідно, пропонував підлеглим «мати постійний нагляд за діяльністю і зв'язками цих осіб» (ДАДО, Ф. 313, оп. 2, спр. 3044, арк. 5, 9).

Водночас зазначимо, якщо Марія та Софія Карпови тоді не виявили особливої схильності до заняття бізнесом, то їх старша сестра – Віра Пестерева на початку XX ст., продовжуючи сімейну справу, активно долучилась до підприємницької діяльності. Прагнучи до фінансової незалежності від чоловіків і самостійності у своїх вчинках, вона в 1905 р. заснувала на власній землі у Бахмутському повіті велике вугільне підприємство Трудівські кам'яновугільні копії. Завідував цим рудником гірничий інженер М. Ю. Татаров.

Зрештою справи у фірми Віри Пестеревої (Карпової) розвивалися досить успішно. Позаяк Трудівський рудник також перебував серед так званої першої групи виробників вугілля Донбасу – видобуток у 1908 р. становив 8,14 млн пудів (Каменноугольная промышленность, 1910, с. 4-5). А річний обіг її підприємства у грошовому еквіваленті дорівнював 5,5 млн крб., при тому, що працювало там

540 гірників (Список фабрик, 1910, с. 962). В 1914 р. на руднику Віри Петрівни вже нараховувалося 1017 робітників, а видобуток вугілля дорівнював 9 млн 833 тис. пудів (Фабрично-заводские предприятия, 1914, с. 104-113). Зокрема, тут теж було влаштовано робітниче селище, яке складалося з 12 казарм на 425 робітників та 30 будиночків на 177 осіб. Діяла і заснована коштом власниці школа на 150 учнів, де працювали дві вчительки. Функціонував також фельдшерський пункт для надання першої медичної допомоги (По Екатерининской дороге, 1912, с.72).

Треба зазначити, що Трудівські кам'яновугільні копії мали широкий обсяг діяльності. Представники і контори цього гірничого підприємства функціонували в Харкові, Катеринославі, Маріуполі та Одесі. До того ж напередодні Першої світової війни В. Пестеревій належав в Одесі великий склад вугілля з якого здійснювалася оптова торгівля паливом в усіх причорноморських містах. Про тогочасний статус Віри Пестеревої (уродженої Карпової) як бізнес-леді та повноцінної власниці великого підприємства, свідчить і той факт, що її чоловік – гірничий інженер В. П. Пестерев брав участь у з'їздах гірничопромисловців Півдня Росії лише в якості представника від кам'яновугільного рудника своєї дружини.

Віддавала данину Віра Петрівна і підприємництву в переробній промисловості. На початку XX ст. їй належав Трудівський винокурний завод, успадкований від батька, який був розташований в маєтку «Трудовая» в Бахмутському повіті. На заводі, що був оснащений паровим двигуном, і який виробляв продукції на суму біля 64 тис. крб на рік, у 1909 р. працювало 30 робітників (Варзар, 1912, с. 160). Крім того, разом із сестрами Марією та Софією, Віра Петрівна володіла в Харкові значною нерухомістю – кількома великими будинками. Все це свідчило, що в південноукраїнських губерніях тоді виникає гендерно більш збалансований бізнес, яскравими представницями якого були жінки – члени дворянської родини Карпових.

Додамо, що до підприємництва у вугільній галузі Донецького басейну на початку XX ст. долучався і племінник Петра Олександровича Карпова дійсний статський радник, член Державної Ради імперії Віктор Іванович Карпов (20.07.1859 – 23.04.1936) (Кочергін 2016, с. 19). Хоча масштаби його бізнесової діяльності були значно меншими, оскільки він перебував на державній службі. Втім у 1907 р. поблизу свого маєтку Софія в Бахмутському повіті він заснував невеликий Софіївський кам'яновугільний рудник. Річна продуктивність останнього становила 511 тис. пудів на загальну суму 30,5 тис. крб. Працювало ж на цій шахті 20 робітників (Список фабрик, 1910, с. 960). Втім перед Першою світовою війною обсяги видобутку вугілля на копальні В. І. Карпова суттєво скоротилися і в 1914 р. становили 240 тис.

пудів. Додамо, що за даними дослідника В. Заруби Віктор Іванович Карпов протягом 1912-1916 рр. був представником Катеринославського губернського земства на з'їздах гірничопромисловців Півдня Росії (Заруба, 2017, с. 178).

Нарешті підприємництвом у царині переробки продукції аграрного сектора займався ще один представник численного дворянського роду Карпових – Олександр Олександрович Карпов (9.04.1834-?), старший брат Петра Олександровича. Маршалою бахмутського дворянства в 1893-1899 рр., він наприкінці XIX ст. володів у селі Олексіївка паровим борошномельним млином з річним виробництвом 77 тис. 123 крб, на якому працював 21 робітник (Фабрично-заводская промышленность, 1897, с. 672). При цьому сучасники згадували О. Карпова як дуже гостинну людину. Приміром кореспондент «Екатеринославских губернских ведомостей», який в 1893 р. побував на урочистому обіді у Карпова старшого, зазначав що «хлібосольство (Олександра Олександровича. – О. Ш.) не можливо було описати» (Краткое описание, 1893, с. 48).

Після ж революції 1917 р. доля дворян Карпових склалася вельми непросто. Більшість з них були вимушені емігрувати за кордон. Зокрема, сімейство Пестеревих опинилося в Англії. Інші ж сестри Карпови, після приходу до влади більшовиків, разом зі своїми родинами виїхали до США. Перебуваючи в Америці, вони намагалися відсудити у радянської влади своє націоналізоване майно. Так, харківська газета «Пролетарий» в статті під гучною назвою «Сміховинний позив» у грудні 1925 р. повідомляла: «Нещодавно три російські емігрантки – Софія Капніст, Марія Карпова та Віра Карпова – подали в нью-йоркський суд курйозний позив до уряду СРСР на суму в 45 мільйонів доларів за маєтки, які були націоналізовані в них у 1919 р. поблизу Харкова» (Пролетарий, 1925, с. 1). При цьому повірений сестер Карпових намагався добитися накладання арешту на фонди торговельних організацій СРСР, які діяли в США. Однак американський суд цей позив відхилив.

Згадаємо, що Віра Петрівна Карпова померла в еміграції в 1934 р., її сестра Марія Петрівна – в 1947 р., а Софія Петрівна – в 1963 р. Щодо долі іншого гірничопромисловця В. І. Карпова, то після революції він перебував з родиною у Франції і помер у Німці в 1936 р.

Висновки.

Таким чином, узагальнюючи вищенаведений матеріал, треба зазначити, що процес розвитку капіталізму в пореформений період, тогочасний дух підприємництва суттєво вплинули на дворянську психологію, змінили погляди представників «шляхетного стану» на бізнесову діяльність, коли навіть репрезентанти відомих дворянських родин Катеринославської губернії вже не цуралися вдаватися до досить ризикованих оборудок. При цьому

найбільш активно бізнесова діяльність дворянства розгорталася у вугільній галузі Донецького басейну, де приклад успішного підприємництва в пореформену добу яскраво продемонстрували представники роду Карпових, створивши тут великі гірничопромислові підприємства, які приносили їм значні прибутки. Особливо ж помітною тут була роль Петра Олександровича Карпова, який наприкінці XIX ст. перетворився на одного з найбільших виробників вугілля в Російській імперії.

До підприємництва на тогочасній Катеринославщині активно вдавалися і доньки П. Карпова і,

перш за все, Віра Петрівна, яка на початку XX ст. теж набула статусу великого вуглепромисловця. Здійснювали свої бізнесові практики дворяни Карпови і в царині переробки продукції сільського господарства, створивши підприємства, які діяли у винокурній та борошномельній галузях промисловості. Тож є всі підстави казати про суттєву роль, яку представники дворянського роду Карпових відіграли в тогочасній індустріальній розбудові краю, здійсненні промислової модернізації південноукраїнських губерній.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Ауэрбах, А. А. (1909). Воспоминания о начале развития каменноугольной промышленности в России. *Русская старина*, 138, 451-472.
- Быстрицкий, Н. С. (1889). *Памятная книжка и Адрес-календарь Екатеринославской губернии на 1889 год*. Екатеринослав: Тип. Губернского Правления.
- Варзар, В. Е. (1912). *Список фабрик и заводов Российской Империи*. Санкт-Петербург.
- Вересаев, В. В. (1978). *Подземное царство. Открытие страны огня: русские писатели о Донбассе*. Донецк. *Державний архів Дніпропетровської області*. Дніпро.
- Заруба, В. Н. (2017). *Родословная екатеринославских дворян*. Дніпро: Лира.
- Каменноугольная промышленность России. (1910). *Статист. бюро Совета Съезда горнопромышленников Юга России*. Харьков: Типо-литогр. Л. Д. Калугина.
- Кочергин, І. О. (2016). Дворянский рід Карпових в історії Катеринославщини. *Гілея: науковий вісник: зб. наук. праць*, 112, 16-21.
- Краткое описание объезда Екатеринославской губернии екатеринославским губернатором Владимиром Карловичем Шлиппе в 1893 году*. (1893). Екатеринослав.
- Крутіков, В. В. (1992). *Буржуазія України та економічна політика царизму в пореформений період*. Дніпропетровськ: Вид-во ДДУ.
- Орлов, П. А. (1887). *Указатель фабрик и заводов Европейской России и Царства Польского: материалы для фабрично-заводской статистики*. (Сост. по офиц. сведениям Деп. торговли и мануфактур). Санкт-Петербург: Типография Р. Голике.
- По Екатерининской железной дороге*. (1912). Вып. II. Екатеринослав: Типо-Литография Екатерининской железной дороги.
- Пролетарий*. (1925, Декабрь 12). №284. Харьков.
- Ребрин, И. А. (1903). Крестьянская реформа в Екатеринославской губернии. *Екатеринославская губерния. Памятная книжка и адрес-календарь 1903 года*, 3, 1-312.
- Сборник статистических сведений по Екатеринославской губернии*. (1886). Т. 2. Бахмутский уезд. Екатеринослав: Тип. Я. М. Чаусского.
- Скальковский, К. А. (1904). *Новая книга. Публицистика. Экономические вопросы. Путевые впечатления*. Санкт-Петербург.
- Список фабрик и заводов Европейской России. (1903). *Министерство финансов*. Санкт-Петербург: Типография В. Киришбаума.
- Список фабрик и заводов России*. (1910 г.). По официальным данным фабричного, податного и горного надзора. Санкт-Петербург.
- Степкин, В. П. (2010). *Карповы: помещики и углепромышленники*. Відновлено з <https://infodn.org.ua/pedia/626>
- Труды VII съезда горнопромышленников Юга России*. (1883). Харьков.
- Труды XXV съезда горнопромышленников юга России*. (1901). Харьков. Т. 2.
- Фабрики и заводы всей России*. (1913). Киев: Тов-во Л. М. Фиш.
- Фабрично-заводская промышленность России*. (1897). Перечень фабрик и заводов, Санкт-Петербург: Тип. Е. А. Ефрона.
- Фабрично-заводские предприятия Российской империи*. (1914). Изд. Д. П. Кандауров. Петроград.
- Фенин, А. И. (1938). *Воспоминания инженера. К истории общественного и хозяйственного развития России (1883–1906 г.г.)*. Прага: Рус. ин-т в Праге.
- Фертнер, О. Р. (1909). *Донецкая каменноугольная промышленность*. Санкт-Петербург.
- Фомин, П. И. (1915). *Горная и горнозаводская промышленность Юга России*. Харьков: Тип. Б. Бенгис. Т. 1.
- Циганенко, Л. Ф. (2010). *Дворянство Півдня України (друга половина XVIII ст. – 1917 р.)*. (Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора істор. наук: 07.00.01 «Історія України»). Переяслав-Хмельницький.

REFERENCES

- Auehrbakh, A. A. (1909). Memories of the beginning of the development of the coal industry in Russia. *Russkaya starina*, 138, 451-472.
- A brief description of the detour of the Yekaterinoslav province by the Yekaterinoslav governor Vladimir Karlovich Shlippe in 1893.* (1893). Ekaterinoslav.
- Along the Catherine's Railway.* (1912). Vol. II. Ekaterinoslav: Typo-Lithography Catherine's Railway.
- Bystrytskyi, N. (1889). *Commemorative book and address-calendar of Yekaterinoslav province for 1889.* Ekaterinoslav: Tip. Gubernskogo pravleniya.
- Coal industry of Russia. (1910). *Statistician. Bureau of the Congress Council miners of the South of Russia.* Kharkov: Typo-lithogr. L. D. Kalugina.
- Collection of statistical information on the Yekaterinoslav province. Bakhmutsky district.* (1886). (vol. 2). Ekaterinoslav: Tip. YA.M. CHauskogo.
- Factories and factories throughout Russia.* (1913). Kyiv: L. M. Fish Company.
- Factory enterprises of the Russian Empire.* (1914). Ed. D. P. Kandaurov. Petrograd.
- Factory industry of Russia.* (1897). List of factories and factories, St. Petersburg: Type. E. A. Efron.
- Fenin, A. I. (1938). *Memories of an Engineer: On the history of social and economic development of Russia (1883–1906).* Praga: Tip. B. Bengis.
- Fomin, P. I. (1915). *Mining and mining industry in the South of Russia.* (Vol. 1). KHar'kov: Tip. B. Bengis.
- Furtner, O. R. (1909). *Donetsk coal industry.* Saint Petersburg.
- Kocherhin, I. O. (2016). The noble family of Karpovyh in the history of Ekaterinoslav region. *Gilea: scientific bulletin: coll. of science works*, 112, 16-21.
- Krutikov, V. V. (1992). *The bourgeoisie of Ukraine and the economic policy of tsarism in the post-reform period.* Dnipropetrovsk: Vyd-vo DDU.
- List of factories and factories in European Russia.* (1903). Ministerstvo finansov. Sankt-Peterburg: Tipografiya V. Kirshbauma.
- List of factories and factories in Russia.* (1910). According to official factory data, tax and mining supervision. Saint Petersburg.
- Orlov, P. A. (1887). *Index of factories and factories of European Russia and the Kingdom Polish: materials for factory statistics.* (comp. according to official information Dep. trade and manufactures). St. Petersburg: Printing house R. Golike.
- Proceedings of the VII Congress of Miners of the South of Russia.* (1883). Kharkov.
- Proceedings of the XXV Congress of Miners of the South of Russia.* (1901). KHar'kov, vol. 2.
- Rebrin, I. A. (1903). *Peasant reform in the Ekaterinoslav province. Ekaterinoslav province. Memorial book and address calendar of 1903.* Ekaterinoslav, 3, 1-312.
- Skalkovsky, K. A. (1904). *New book. Journalism. Economic issues. Travel impressions.* Saint Petersburg.
- State archive of Dnipropetrovsk region.* Dnipro.
- Stepkin, V. P. (2010). *Karpovs: landowners and coal miners.* Retrieved from <https://infodon.org.ua/pedia/626>
- Tsyhanenko, L. F. (2010). *Nobility of Southern Ukraine (second half of the 18th century - 1917).* Pereiaslav-Khmel'nyts'kyj.
- Varzar, V. E. (1912). *List of factories and factories of the Russian Empire.* Sankt-Peterburg: Tip. V. F. Kirshbauma.
- Veresaev, V.V. (1978). *Underground kingdom. Opening the Lands of Fire: Russian Writers From Donbass*, (pp. 71–101). Donetsk: Donbass.
- Zaruba, V. N. (2017). *Genealogy of Ekaterinoslav nobles.* Dnipro: Lira.